

61

49

P-31

2010
2010

2002

ՊՍԱԿ ՄԸ

Համարը չափանշված է
Հիշեցնել
դրոշմ, 28 հունիս 1902.

ՓՐԻԴՐԻԽ ՄԻԻԼԼԵՐԻ

ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Ի Կ. Յ. ԲԱՍՄԱԶԵԱՆԷ

(Հանուշաճ ի Բազմաժիպէ Հատոր Ծ. 2)

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1898

4a
P-31

ՊՍԱԿ ՄԸ

ՓՐԻՌԻՒ ՄԻԻԼԼԵՐԻ

ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Ի Կ. Յ. ԲԱՍՄԱԶԵԱՆԻ

1005
21492

518

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1898

13512

ՊԱՍԿ

ԱՆԹԱՌԱՄ

Ի ՎԵՐԱՅ ՇԻՐՄԻՆ

ՓՐԻԳՐԻԽԻ ՄԻԻԼԼԵՐԻ

Ի ՅՈՒՇ ԱՆՄՈՌԱՅ

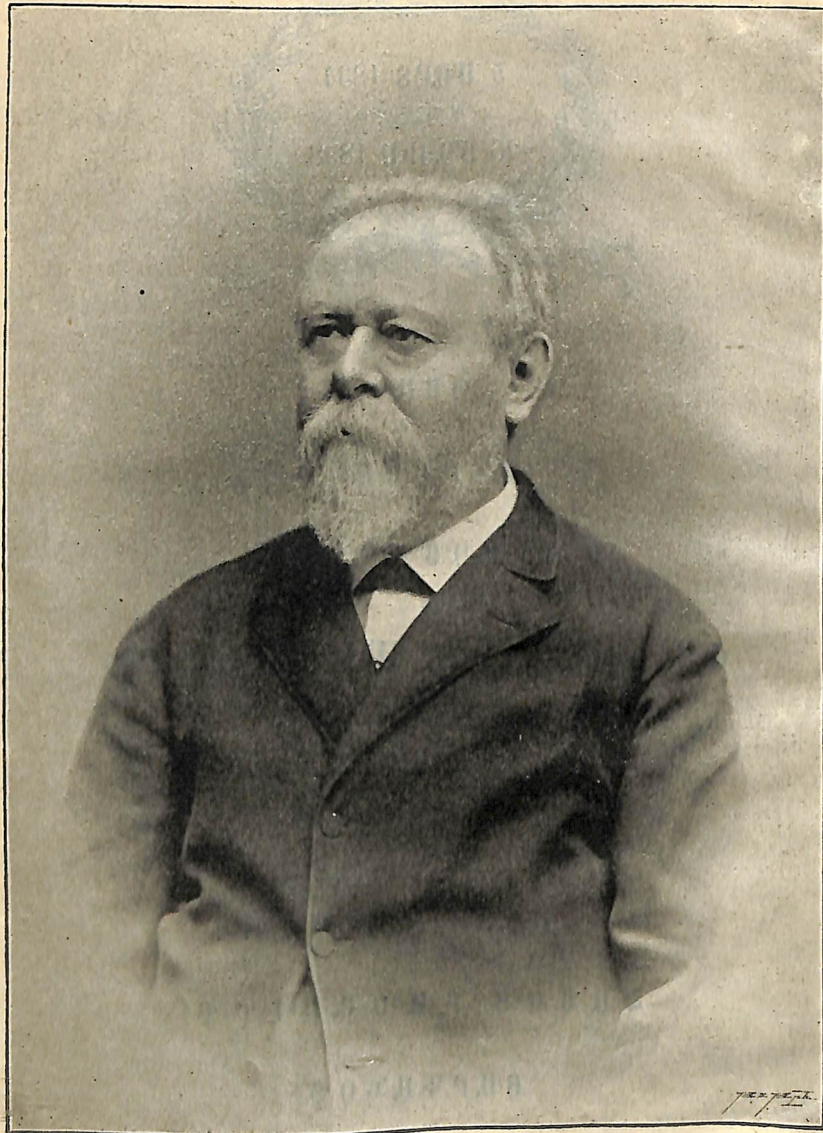
ԶՈՐ

ՄԱՏՈՒՅԱՆԵՆ

ՀԱՅՈՅ ԲԱՆԱՍԷՐՔ

ՅԱՐԳԱՆՕՔ

ՍՐՏԻ

Բարեկամս սիրելոյ տ. Կ. Մ. Կասաճեան
 Վիեննա. 26. Դեկտ. 1890. Տիշառակ. Բ. Միսկեր

ՊՍԱԿ ՄԸ

Փ Ր Ի Դ Ր Ի Խ Մ Ի Ի Լ Լ Ե Ր Ի

Գ Ե Ր Ե Զ Մ Ա Ն Ի Ն Վ Ր Ա Յ

Ն Պ Ա Տ Ա Կ

ԹԵՐԵՒՍ անօգուտ չըլլայ հրապարակ հա-
 նելն ողբացեալ հայերեկագետ ոչնոցչապետ
 Փրիդրիխ Միշլերի, ինձ հետ ոչնեցած հայե-
 րէն թղթակցութիւնն. թղթակցութիւն՝ որ ան-
 շուշտ իր արժեքն ունի, քիչ քիչ շատ, հայ
 բանասիրութեան համար: Այս թղթոց մէջ պի-
 տի տեսնեն ընթերցողը՝ մեծահամբաւ արեւելա-
 գետին ոչնեցած հետնութիւնն մեր գրաբար յե-
 զոյի, որով ոչ միայն կը գրէր գրչի ձկունու-
 րեանը՝ այլ և կը խօսէր հաշտարապես:

Ներկայ ևամակները շատ մը ծանօթ արկած-
 ներու հանդիպելին ետքը՝ կրկին ձեռքս անցած
 են ևոյնութեանը. բարեբախտութիւն մը՝ զոր
 չեմ ոչնեցած ոչրիչ ձեռագրացս նկատմամբ,
 զի հատուկութիւններ միայն ազատած են վայ-
 րագ քիւսակներէ.....

Նամակներէն յառաջ՝ կ'արժէ որ կենսագրա-
 կան քանի մը գծերով ծանօթացնեն՝ հանգու-
 ցեալ գիտնականը, մասնաւորապէս շեշտելով
 իր քանքարաշոր գործողութեան վրայ: Այն

այս կը դիմեմ արդէն ծանօթ հրատարակու-
 րեան մը, Վեր. Հ. Գարեգին վ. Զարբհա-
 նաբեանի « Ոչնոցմանսիրութիւնը հայ լեզուի
 և մատենագրութեան յարեւոյնտ » գործոյն
 (Վենետիկ, 1895), որ սրբագրեալ և ձոխա-
 ցեալ բարգմանութիւնն է ոչրիչ ողբացեալ հայե-
 րեկագետի մը՝ Շրոշմպի՝ յօդուածներուն:
 Պակասներն ամբողջացուցած են այլ թերթերէ
 և գրքերէ, զորս կը յիշատակեմ ի կարգին:

Չմոռնամ ըսել նաեւ՝ քի իմ գրած թղթե-
 րուս մէջ քացայայտ կերպով կը տեսնուի ժա-
 մանակաշուն ոչնեցած հարակոչութիւնս ոչ խա-
 կութիւնս, բանասիրական խնդրոց նկատմամբ:
 Այսօր բոլորովին տարբեր կը խորհիմ. ոչնոյ
 բնական է՝ քի տարբեր ալ պիտի գրէի, երբ
 հարկ ըլլար գրել: Բայց ևոյնութեանը կը ներ-
 կայացնեն զանոնք այստեղ՝ ցոյցնելու հա-
 մար մեր յարաբերութեանց զարմանքն և մեր
 արեւմտեան սկզբնապատճառը:

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

ժամանակը Հանդիս Անտոքայի անցեալ համար-
ներուն վերջը:

2. Wiener Zeitschrift für die Kunde des
Morgenlandes,

տայ մասնաւորապէս՝ թէ հայերէնի ձայնաւորաց նախընթաց պակասութիւնը, պատճառեղած ըլլայ անոր նուազութեան կամ աղքատութեան: — Նոյն հատորին մէջ (258—262) տեղեկութիւն մը կու տայ 1884ին էջմիածին տպագրուած Առաքել Դավթիսեցւոյ պատմագրութեան վրայ: Իսկ չորրորդ հատորին մէջ (1890, յէջ 213—216) Եօթն իմաստեց վիպասանութեան վրայ տեղեկութիւն մը: Երեք անգամ տպագրութեամբ հրատարակուած է այս թարգմանութիւնը, ի 1696, 1721 և 1741. վերջին տպագրէս օրինակ մը նուէր ընդունելով ինձմէ՝ անոր քննադատութիւնը կ'ընծայէ Միւլլեր: Թէ՛ն 284—288 կը մեկնաբանէ Վարդանայ Բարձր բերդցւոյ մէկ հատուածը (տպ. ի Մոսկուա, 1861. և յաջորդ տարին ի Վենետիկ), նկատմամբ հայ տառից, որ կ'ըսէ թէ Մեսրոպ ընդունած ըլլայ ի Դանիէլ ասորւոյ քսան ուերկու տառը, և միւս տասնըչորսն աստուածային յայտնութեամբ. մինչ խորենացի և Ասողիկ կ'աւանդեն՝ թէ նախամեսրոպեան այբուբենքն ի քսան և ինն տառից կազմուած էին: Հինգերորդ հատորին մէջ (1891) Ղազար Փարպեցի և Կորիշե վերնագրին տակ հատուածով մը՝ այս երկու մատենագրաց իրարու հետ ունեցած աղերսին աստիճանը կը քննէ (յէջ 36—38): Իսկ յէջ 52—58 Միսիթար Գոշ հատուածով կը ստորագրէ և կը քննադատէ Վահան Վ. Բառտամեանցի հրատարակութեամբ «Միսիթարայ Գոշի դատաստանագիրք»ը, Վաղարշապատ, 1880: Նոյն հատորին մէջ՝ (68—75) «Մանր զիտողութիւնը» վերնագրին տակ՝ ուրիշ հատուածով մ'ալ՝ քանի մը բառից մեկնութիւնը կու տայ, որպիսիք են՝ ձաղկ, պօտ, առն, ուտիկան, Արաւսագոյաց գօտի = «ծիածան» նշանակութեամբ, առն = «աշխարհ, երկիր, ազգ, ժողովուրդ» նշանակութեամբ. յետոյ նոյն հատուածին մէջ Փարպեցւոյ հետ կը համեմատէ Սիւնեաց պատմիչ Ստեփանոսի ի Ղազարայ բաղած մա-

սերն. և ապա կը սրբագրէ Թովմայի Արծրունւոյ պատմութեան մէկ քանի ընթերցուածքն, և ի շարս որոց՝ կ'առաջարկէ Ա. գլ. Ե. (էջ 39, հրտ. Պոկ.) «Նոյնժամայն Գսերքսէս և Արշէլ վազս առեալ պատահեն Լիդեացոցն» հատածին՝ վերջին անունը կարգաւ «Լիդեացոց Բագաշորին», զոր ես կը սրբագրեմ միայն «Լիդեացոյն»: Դարձեալ նոյն տեղ կը համեմատէ Արծրունւոյ պատմութեան այն մասն՝ որ առնուած է Ստոյն — Կալիսթենայ Աղեքսանդրի պատմութեան: Ութերորդ հատորին մէջ (1894, յէջ 155—160) կրկնելով թէ հայերէնի բաղաձայնք սեմական այբուբենքի վրայ ձեւուած են, կը յայտնէ թէ ձայնաւորներն ալ աւեստականն առնուած են, ուստի և կ'եզրակացնէ. «Ոչ թէ արեւմուտք՝ ի Բիւզանդիոն, այլ արեւելք՝ յԱսորիս և ի Պարսս փնտռելու ենք այն սերմանքն, որոնցմէ զարգացած է հայերէն այբուբենքն»:

* *

Հրատարակած է զարձեալ Միւլլերի *Vien-na Oriental Journal* հանգուցեալ Յոհան Հանուշի ընտիր երկասիրութեան վերջին մասն՝ Լեհաստանի մէջ խօսուած հայ գաւառաբարբառին վրայ:

Մասնաւոր յօդուած մ'ալ գրած է Միւլլեր ի Բերլին հրատարակեալ *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen* ուսումնասիրութիւն մէջ, յորում Հայ լեզուի առանձնայատկութեանց վրայ կը խօսի, ըսելով թէ, «Հայկական ամէն բանէ յառաջ երանեան լեզուաց մասն կը կազմէ, անով՝ որ մասնակից է այն ձայնական փոփոխմանց, զոր կը նկատենք անոնց մէջ, մանաւանդ թէ անոնց մէջ ծանօթագոյն պարսկականին. օրինակ իմն, իր առանձին միտումն առ հագագայինն, յաճախ անցըր սանսկրիտ ալ հնչմանէն ի իս (հի) և սկզբնական վէն ի կ. (օր. խոյր = սափար, գոյն = սփապեա)»: Բայց նոյն հատորին մէջ (Գ, 457—464) հմուտ երանագէտն Փրիդ. Շպիգէլ կը քննադատէ իր իմաստուն ու-

1. Այս մասին տեղեկութիւն պիտի տրուի թղթակցութեանց շարքին մէջ:

սումնակցին կարծիքն: Այսպէս նաեւ ուրիշ հայերէնագէտներ, որոնց պարագլուխն է ուսուցչապետն Հիւրշման, համամիտ չեն Միւլլերի այն կարծեաց: Այսօր հաստատուած է թէ հայերէնն՝ հնդեւրոպական նախալեզուին զլիաւոր բարբառներէն մին է, և անոր առանձին մէկ ճիւղը կը կազմէ: — Վերջապէս նոյն ուսումնասիրութիւն մէջ (յէջ 461) կ'ըսէ՝ թէ Վանայ արձանագրութիւնը հաւանականաբար կը ներկայացրնեն մեզ հայկական հին լեզուն, ինչպէս կը պնդէր նաեւ Մորթման: Այս մասին վերջնական վճիռ մը չէ տրուած տակաւին, առանց նայելու Սէյսի և այլոց կարծեաց: Ես այսօր աւելի ձայնակից եմ Միւլլերի քան ուրիշներու, եւ թաւորելով որ Հայոց նախադրաբարեան լեզուն եղած ըլլայ այն: Բայց այս խնդրոյն կը դառնանք ուրիշ անգամ:

* *

Քիչ մ'ալ լսենք Միւլլերի մօտէն ծածօթ անձի մը վիպութիւնն, որ հրատարակուած է Բիւզանդիոն օրագրի Բ տարի 313 թուոյն մէջ, «Վոամ» ստորագրութեամբ և սա վերնագրով. «Տըզ. Ֆրիտրիխ Միւլլեր Հայագէտը»: Պր. Յօդուածագիրը կ'ըսէ.

«1894ի ամառը Վիեննա հասնելով, առաջին փափաքներէս մին եղաւ տեսնել հայագէտ ծանօթ բրօքստոր Տըզ. Ֆրիտրիխ Միւլլեր: Վաղուց արդէն թղթակցութեան մէջ էի իր հետ. ուստի գրեցի միայն որ Վիեննա եկած ըլլալով, զինք անձամբ ճանչնալ կը փափաքեմ. և անմիջապէս միւս օրուան համար ժամ նշանակեց: Իր բնակարանն, որ ինձ այնքան հիւրընկալ եղաւ այնուհետեւ — Գ. Թաղը, Մարքսէր-փողոց, տան մը առաջին յարկը, գեղեցիկ, բայց ոչ բնաւ գիտունի բնակութիւնը մասնով. սրահը՝ զրբատուն չկայ, հապա գաշնակ: Պատերն և սեղանն արեւելեան գորգերով ու բանուածքներով ծածկուած են, և վարպետին արեւելքի համար ունեցած ճաշակը ցոյց կու տան, ոչ գրագէտի, այլ աշխարհիկ մարդու. — բարեկեցիկ ու ճաշակաւոր անձի մը սենեակն: Հազիւ

Միւլլեր.

ատեն ունիմ շուրջս նայելու, ներս կը մտնէ ինքը, բարձրահասակ, գէր և կորովի, մազն ու մօրուքը ձեան նման սպիտակ, առոյգ մի ծերունի, ժպտուն, բարեմիտ գէմբով. նստանք և խօսակցութիւնն սկսաւ գերմաներէն: Տըզ. Միւլլեր կը հետաքրքրուի արեւելեան մէն մի նիւթով, և թէպէտ իր մասնագիտութիւնը բաղդատական լեզուաբանութիւն է, պատմական և գրական ոչ մի նիւթ սակայն անտարբեր չէ իրեն, և ճշմարիտ գիտունին յատկանիշն, հետաքրքրութիւնն՝ ունի գերազանցապէս: Խօսեցանք մեր նորագոյն հեղինակաց, գրեանց և լրագրերու վրայ, և հետեալ օրը մեկնեցայ ես, դէպ ի հարաւային Դիրով: Թղթակցութիւնը, սակայն, շարունակեց, աւելի յաճախ քան առաջ: Տարիէ մը աւելի անցաւ, մինչեւ վերստին Վիեննա զարձայ. և յայնժամ, նոյն փողոցը բնակելով, շատ կը տեսնէի զինք: Նա առաջնորդեց առաջին քայլերս, գերմաներէն հրատարակութեան մէջ: Իր յորդորն ու ճաշակն առաջնորդեցին զիս, և միշտ տեղի ունեցայ երախտապարտ մնալու՝ իր գրական հոգածութեան համար: Իմ կողմէ, կը ծանօթացնէի իրեն հայերէն կամ տաճիկերէն նոր հրատարակութիւններն, իբրեւ պարզ տեղեկատու մը նշանակելի մատեան և հեղինակներու, իրեն թողով իր անվերջ ու յարգուած դատողութեամբ ընտիրն ու գեղեցիկը ներկայացնել Եւրոպայի գիտական մարմնոյն: Այսպէս, տուի իրեն «Թորոս Աղբար»ն, որմէ քաղեց ճառի մը նիւթն՝ ի գիտութեանց Ակադեմիա Վիեննայի (հրատարակուած իբր գրքոյի), Արդինի հայերէն ձեռագրաց վրայ: Մի անգամ երբ խօսք կ'ըլլար թէ ով է Հայոց մէջ լաւագոյն տաճիկագէտն, իմ կարծիքս յայտնեցի, թէ Աբելեան էֆ. է, և աուի իրեն ասոր տաճիկերէնէ — հայերէն բառարանը: Միւլլեր գնահատեց զայն, և գրեց իսկ մեծ դովեստի, Վիեննայի գիտութեանց Ակադեմիոյ արեւելեան լեզուաց և գրականութեանց վրայ հրատարակուած եռամեայ թերթին մէջ: Երախտագիտութեան պարտք մ'էր այդ իմ կողմէս՝ առ նախկին ուսուցիչս օսմաներէնի»:

«Տըզ. Միւլլեր յանձնարարեց ինձ ըն-

տրեւագոյն տաճկերէն երգերը գերմաներէնի թարգմանել, զոր գործադրեցի: Լոյս տեսաւ վերոյիշեալ թերթին անցեալ դարնան թուոյն մէջ (և այժմ, ձմեռ 97, և տակաւին կը շարունակուի)»...: «Հայ գրականութիւնը կը ճանչէ խիստ լատ: Մեր լեզուն գիտէ, իբրեւ թէ բոլոր կեանքն անոր ուսումնի անցուցած ըլլար: Արդի աշխարհաբարը սակայն, զինք չի հրապուրեր այնքան, և զրաբար կը խօսի: Բայց իր մասնագիտութիւնն է պարսկերէնը: Սանսկրիտ, տաճկերէն, արաբերէն, եբրայեցերէն նոյնքան ծանօթ են իրեն, և Ամերիկայի ու Ուկրէնիոյ վայրենեաց նորակազմ լեզուներն եւս կ'ուսումնասիրէ՝ բաղդատական նպատակաւ: Քաղաքական պայքարներէ հեռու, հանգարտ ու յարգուած կեանք մը կը վարէ Միւլլեր. իր խօսակցութեանց մէջ և բեւցած է ինձ իբր համազուած հակահրէական»:

* *

Կենսագրական տկնարկս չփակած՝ ի դէպ է կարծեմ՝ դնել աստանօր հանգուցեալ հայասեր բարեկամիս մէկ խորհրդածութիւնն, հրատարակեալ Վիեննայի «Աւստրիական ամսաթերթ վասն Արեւելից»¹ հանդիսին մէջ, և թարգմանեալ ի Հանդ. ամս. 1887, յէջն 167. խորհրդածութիւն՝ զոր ըրած է հայ մատենագրութեան վերաբերեալ քանի մը նուրառիպ զրոյց հրատարակութեան առթիւ:

«Հայ ժողովուրդը կանուխ զբրիստունէութիւն ընդունած ըլլալով, միշտ աւելի արեւմտեան քան արեւելեան կողմ միտած է՝ նաեւ, ինչպէս իւր բազմաթիւ ազգաբաժնի պատմութիւնը կը վկայէ, ի վնաս իւր բաղաբաղականութեան, որ վերջացաւ Հրէից քաղաքականութեան նման՝ հայազգի ժողովրդոց ալ վայրավատին ցրուելով: Երբ այսպէս արտաքին յարաբերութիւններն ի սպառ վատթարացան, ազգն իւր մտադրութիւնն առաւ

ւելապէս իւր ներքին կենաց վրայ դարձուց, և նոր ժամանակներս՝ իւր ձօն մատենագրութեան վրայ: Եւ մինչդեռ ուրիշ ազգեր ի կորուստ կը դիմէին՝ ինք հոս ոտից կուտան մը գտաւ, որով կարող կ'ըլլայ իւր ապագային վրայ զուարթ աչօք նայիլ, և արդի քաղաքականութեան բարեմասնութեանց մասնակից ըլլալ:

«Քանի որ այժմեան լեզուաբանութիւնն ապացուցած է թէ հայերէնն հնդեւրոպական լեզուաց շարքին կը վերաբերի, որ ըսել է թէ Եւրոպիոյ կրթեալ ժողովրդոց լեզուացն ազգակից է, Հայք իրենց լեզուովն և հին ու հնաւանդ մատենագրութեամբը մօտագոյնս մերձեցած են մեզի. որով չենք կրնար այս ազգին ալ չնուիրել այն մտադրութիւնն, որ ուրիշ գերմանացեալ ժողովրդոց կը նուիրենք, զոր օրինակ Ռումաններու և Սլաւներու:

«Առաջիկայ երկասիրութիւններս ըստ մասին կը ցուցնեն՝ թէ հայազգի գիտուններն Եւրոպիոյ գիտնական շարժմանց հաղորդ են, և արեւմտից կրթութիւնն ու գիտութիւնն իրենց սեպհականելու կարելոր միջոցները մատակարարել կ'ուզեն իրենց հայրենակցաց. և ըստ մասին ապացոյց են՝ թէ կան հայ ազգին մէջ ալ մարդիկ, որ իրենց ազգային գրականութիւնը մեծաւ փութով կ'ուսումնասիրեն ու կը խնամեն. և թէ՛ ասոնց ալ աշխատասիրութիւնը՝ կրնան սոյն ուղղութեան մէջ ի համեմատութիւն գալ արեւմտեայ գիտնոց երկասիրութեանց հետ»:

* *

Ահա այսպիսի փայլուն և բեղմնաւոր կեանքէ մը ետքը՝ տարւոյս մայիսի 25ին բաժնուեցաւ մեր տեսութենէն — այլ ոչ մեր սրբտերէն — Ուսուցչապետ Փրիւրիս Միւլլեր, ի հասակի 64 ամաց:

Ն Ա Ս Ա Վ Ա Ն Պ

Թ Ո Ւ Ղ Թ Ա .

Կեղարան

Կ. Յ. Պատմաճեան

510, Սկիւտար, Սէլամբը:

Մեծամուն Գիտնական.

Zeitschrift für die Kunde des Mor-

III = III, W, U = E, a, A, A

H = F, F, F, B = b, β, B.

W = A, q, q = <, Γ, Γ, γ.

W = T, T, T = V, Δ, δ.

K = K, K, K = K, Θ, Θ, Θ.

W = T, T, T = I, I, I.

W = L, L = A, A.

W = T, T = K, K.

W = L, L = K.

W = <, <, < = X, X.

W = X, X.

W, K = U, U = M, M.

K = B, B, B = Y, Y.

W = L, L, L = N, N.

W = Z, Z, Z = Z.

W = W, W, W = W, W, W.

W = (N) U, U = Σ, Σ.

W = T, T, T.

III = III, W, U = E, a, A, A

genlandes պատուական թերթին մէջ Ձեր զրած մի յօդուածն՝ Հայ Աշխարհաց մասին, թարգմանաբար հրատարակուած էր և «յմսօրեայ հանդէս» Վիեննայի:

Ձեր այդ յօդուածն տեղեկացայ՝ թէ նոյն խնդրոյն առթիւ դուք ե՛ւս ինձ նման կը հետեւիք Ասորիկայ պատմութեան (Բ, 6):

Ինչպէս կը գրէք, «Հայոց նախնադրական նշանագիրն սեմական դրոշմ ունէր» թէեւ, բայց միւս կողմէ տեսնելով Հայ, և նոյն իսկ յոյն նշանագրաց՝ Բակարիացոց և կամ հին Պարսից սեպագրոց հետ ունեցած քիչ թէ շատ նմանութիւնը, տարակուսանաց մէջ կը մնամ:

Ահաւասիկ ըրած բաղդատութիւնս.

Թ Ո Ւ Ղ Թ Բ . 1

Մ Ի Ի Լ Լ Ե Բ Պ Ա Տ Ա Ս Ի Ա Ն Է Ա Թ Ղ Թ Ո Յ Ն

մեծապատիւ տէր!

Ընկալայ զպատուական նամակն ձեր գր. յ5/17 մայոսի եւ մեծաւ խնդութեամբ տեսի զպարագայումն ձեր յուսումնասիրական գործս եւրովպացի գիտնականաց, որ մեծ պատիւ է մերոյին փոքութեան և ձերոյին գերածնունդին:

Վասն համարման ձեր յաղագս աղբեր հայկական նշանագրոց պարտ է ինձ խոստանալ զի բեւեռական նշանագիրք հին պարսից յետ ասպատակի եւ աւերման աշխարհի ի ձեռն աղեկանսկոյն մակեդոնացոյ ի սպառ կորուսեալ են եւ պարսիկ ինքեանք ի սասանական տէրութեան զատրական նշանագիրս ի գործ ածելին. վասն որոյ ոչ կարեմ իմանալ յուստի զանիչէ ասորի եւ մեսրոփ զբեւեռական օրինակս Հայ նշանագրոց առեալ իցեն:

1. Այս թուոյր Կ. Պոլսոյ «Արեւելք» օրագրին մէջ հրատարակուած է սիրուն խորհրդածութեամբ մը՝ նշանաւոր գրագէտ և իմաստասէր «Մեղա-նիս»:

յարգանք ողջունելով զգերածնութիւն ձեր
և զձեռն ճմլելով¹ մնամ

ձեր խ. ծ.

ՓՐԻԳՐԻԽ ՄԻԽԼԼԵՐԵԱՆ

ուսումնապետ և ուսուցիչ
ի հեմարանի գիտութեանց

Վիեննայ 22. յունիսի.

D.r F. Müller III, Marxergasse 24, a. WIEN.

Թ Ո Ւ Ղ Թ Գ.

ԿՐԿԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄՆ

Դեղարան

Կ. Յ. Պատմաճեան

310, Սկիւտար, Սէլամսըզ:

Մեծանուն և հանձարաշատ Արեւելագի-
տի, Տեան իմում Փրկորիկայ Միւլլերեան,
ակնածախան յարգանք և ամենայն խո-
նարհութեամբ ողջոյն:

Թէ քանի՞նք բերկրապատար խնդութեամբ
և երախտագէտ շնորհակալօք լցոյց զմեզ
թուղթդ սիրազեղ, զրեալ առ մեր նուա-
տութիւն, զայդ անմարթ է ինձ ընդ զրով
սաճմանի զրաւել. այնու զի այր ոք մեծա-
նուն և աշխարհահռչակ՝ յումանիտա Արեւե-
լեան լեզուաց, որպիսի ոք Չերզ բարձրու-
թիւն է, զիջանի անարգամեծար խոնարհու-
թեամբ պատասխանի առնել իմում փանաքի
զրութեան. և այսքանեաւ եւս ոչ շատացեալ՝
իբրեւ ընդ հաւասարի ումնմ՝ եղբայրաբար
և սիրալիր բանիւք լինի ընդ իմում նուա-
տութեան խօսակից: Ահա այլմ շնորհի՜ ա-
սեմ չմարթի ինձ բանիւ լոկով լինել երախ-
տահատոյց. այլ՝ ի սրտիս տախտակի անջինջ

1. Գերմաներէն « սեղմել զձեռն » չեն ըսեր,
այլ die Hand drücken == « զձեռն ճմլել » որ
սեղմել իմաստով ալ կը գործածուի հոս:

արձանագրեալ պահեցից՝ ցորչափ զօդ կենաց
շնչեմ՝ զանուն չնաշխարհիկ Տեանդ, որ
սիրելին է ինձ, և լինիցի յաւէտ՝ հանգոյն
կենաց իմաց:

Այլ՝ միթէ իցէ՞ ինչ, եթէ գիտողութիւն
մի յառաջ բերիցեմ ի վերայ հատածի իրիք
պատուական թղթոյդ, յորում յետ աշխար-
հակալութեանն Աղեքսանդրի, ասէք, ի սպառ
կորեան բեւեռական նշանագիրք Պարսից .
ապա ուրեմն՝ որով նշանագրովք արդեւք զրե-
ցան բեւեռական արձանագիրք Բեհիստունի
և Պերսեպոլսոյ և այլոցն, զորոց և՛ զրեւե-
ռագիրն, և՛ զընթերցումսն, և՛ զթարգմա-
նութիւնն միանգամայն տեսեալ է իմ:

Արդ, եթէ այդ բեւեռագիր արձանագրու-
թիւնք ի միջի կան, որպէս կարծեմս, հա-
ճեալիք մարդասիրաբար և զայս հետաքրքրու-
թիւն իմ յաղեցուցանել, և ընդունել կան-
խաւ զանկեղծ հաւաստիս խորին և ակնածու
յարգանացս, որով մնամ միշտ մարդասէր
Տեանդ անձնանուէր՝ խոնարհ ծառայ

ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ՊԵՍՄԱՃԵԱՆ

Վրդպտ. ի դեղագործութեան

Կ. Պոլիս,

Ին Նաշատարդի 8326:

Թ Ո Ւ Ղ Թ Գ.

ՊԵՏԱՍԻԱՆԷ ՄԻԽԼԼԵՐ Գ ԹՂԹՈՅՆ

Վիեննա ի 2 հոկտ. 1889.

մեծապատիւ տէր!

Ընկալայ զպատուական և սիրալիր նա-
մակն ձեր, զրեալ յի՞ն՝² նաւասարդի և ըն-
թերցայ զնա բերկրալի խնդութեամբ. ահա-
ւասիկ պարապեալ շտապիմ պատասխանել
զհարցումեդ վասն բեւեռաձեւ նշանագրու-
թեան հին Պարսից.

2. Կ'երեւայ թէ Ին թուականս՝ ի՞նչ է կարգացեր:

արձանագիրք Բեհիստունի և Պերսեպոլսոյ
կանխեալ են ի թագաւորաց ախեմենեան
սերնդեան, որ տեսեաց 559—331 յ. ք.
Ք. ապա զուք ցիտէք, զի թագաւորութիւն
ախեմենեան սերնդեան ամայեալ եւ աւար-
տեալ է յԱղեկսանդրէ մակեդոնացոյ, զոր
պայազատեն նախ սեղեւկոսեանք, ապա ար-
շակունիք եւ յետ սասանեանք, յաւորսս որոց
նշանագիրք հայոց նիւթեալ են. վասն զի
ցիտեմք թէ սեղեւկոսեանք յունական զրով
և արշակունիք եւ սասանեանք ասորի զրով
վարեցին, անհնարին երեւի նիւթումն նշա-
նագրութեան հայոց ի բեւեռաձեւ նշանա-
գրութենէն, քանզի գիտութիւն բեւեռաձեւ
նշանագրութեան հետ 700 ամաց հաւաս-
տեաւ ի սպառ կորնչեալ էր.

ողջ լերուք մեծապատիւ տէր եւ սիրելի
բարեկամ. ակնածու յարգանք մնամ ձե-
րոյին գերազնուութեան

խոնարհ ծառայ

Փ. ՄԻԽԼԼԵՐ.

III, Marxergasse 24, a.

Թ Ո Ւ Ղ Թ Ե. 1

ԽՆԳԻՐ ՄԻԽԼԼԵՐԻ

Վիեննա 23 հոկտ. 1889.

մեծապատիւ բարեկամ!

Ի վաղ ժամանակաց ի խնդիր լինիմ զորոցն
հռչակաւորից որք կոչին « զերք պատմութեան
կայսերն Փոնցիանոսի և կնոջն և ս(ր)դւոյն
Դիոկղետիանոսի և յեթեանց իմաստասիրաց »
և բազում անգամ յուզելով ոչ կարէի զնոսա

1. Հարկ չկար Միւլլերի վերի (Գ) թղթոյն
պատասխանել. և չպատասխանեցի: Այլ մեծ
եղաւ ուրախութիւնս՝ երբ ստացայ իրմէն սոյն
(Ե) թուղթն:

2. Այս ևս սխալ է. զի Սկիւտար կը կո-

ընդունիլ. հուսկ յետոյ ապաւինիմ ի բարե-
կամական բարութիւն ձերոյին գերազնու-
թեան աղեքսեւով թէ մարթ իցէ զայն զիրս
ի քաղաքի ձեր Կ. պոլիս գտանել.

զշնորհակալութիւն յաւիտենական փրքը-
կութեան իմոյ յառաջ ազգելով ակնածու եւ
բարեկամական ողջունիւ մնամ ձերոյին գե-
րազնուութեան

խոնարհ ծառայ

ՓՐԻԳՐԻԽ ՄԻԽԼԼԵՐԵԱՆ

III, Marxergasse 24, a.

Թ Ո Ւ Ղ Թ 2.

ԱՌԱՅՈՒՄՆ ԳՐՈՅՆ ԵՒ ՊԵՏԱՍԻԱՆԷ Գ ԵՒ Ե ԹՂԹՈՅՆ

Դեղարան

Կ. Յ. Պատմաճեան

310, Սկիւտար, Սէլամսըզ:

Բիւզանդիոն 2 ԺԿ Տրէ 8326.

Մեծապատիւ Ուսումնապետիկ, Տեան
Փրեզերիկոսի Միւլլերեան, հոգեկցորդ բարե-
կամի իմում խնդալ:

Մեծաւ բերկրութեամբ լցաւ սիրտ իմ յըն-
դունել անդ իմում՝ զերկոսին վերջինս սի-
րագիծ նամակաց Չերոց. զի առաջնովն զհե-
տախոյդ հոգւոյ իմոյ պարարէիք զիդձս, և
հուսկ յետնովն պատեհս իմն բարեպատեհս
ընծայէիք ինձ՝ սպաս զուզնաքեայ հարկանել
Չերումբ մեծութեան, առաքելով առ Չեզ ի
մատենադարանէ աստի իմմէ՝ զմատենիկն՝
որում ի վաղ ժամանակաց հետէ, ասէիք,
լինել ի խնդիր, և զորոյ ամօք յառաջ լցեալ
էի ձեռագրով զթերի իջիցն:

Արդ, մեծապատիւ Տէր և սիրելի Բարե-

չուէր ի հնումն Χρυσόπολις (= Ոսկեքաղաք),
և ոչ « Բիւզանդիոն », որ արդի Ստամբուլի
(այսինքն Բերայի հակառակ կողման) մէկ մասը
կը կազմէր:

կամ, ընկալարուք ընդ այդմ՝ չնչին առհա-
ւատչէի անսահման սիրոյս՝ և՛ զխորին աղ-
նածախսուն մեծարանս, որով մնամ միշտ
Տեառնդ իմում անձկակարօտ

խոնարհ ծառայ

Կ. Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

Թ Ո Ւ Ղ Թ Է .

ՊԱՏԱՍԽԱՆԷ ՄԻԻԼԼԵՐ Զ ԹՂԹՈՅՆ

Վիեննա 25 Դեկտ. 1889

Մեծապատիւ եւ սիրելի բարեկամ !

Մեծաւ բերկրութեամբ ընկալայ զպա-
տուական նամակն ձերոյին՝ գերազնուութեան
եւ սիրտ իմ լցաւ խնդրութեամբ եւ ուրախու-
թեամբ հայելով զմատենիկ զոր ոչ երբէք
տեսանել յուսացայ. ընկալարուք պատուա-
կան եւ սիրելի բարեկամ զգոհութիւն եւ շնոր-
հակալութիւնս մերոյին՝ փոքրկութեան վասն
այդ մեծազին ընծայի, զոր զրուծեամբ բա-
րեկամական ձեռին զարգարեալ ի գրանոցի
իմ որպէս գանձ զգուշութեամբ պահեցից.
տացէ ինձ աստուած զի զայդ մեծ սպասա-
ւորութիւն ձերոյն բարեկամութեան հատու-
ցանել կարացից !

ողջ լերուք մեծապատիւ Տէր եւ սիրելի
բարեկամ եւ ընկալարուք զսիրտառն եւ ակն-
ածու մեծարանս, որով մնամ ձերոյին գեր-
ազնուութեան

խոնարհ ծառայ

Փ. ՄԻԻԼԼԵՐԵԱՆ¹

1. Այս գրոյց առթիւ Միւլլերի տուած տե-
ղեկութիւններն յիշեցինք արդէն Կլեմասգրաւ-
կան ակնարկիս մէջ (յէջն 483). իսկ այստեղ
նոյնութեամբ ի մէջ կը բերեմ այն առգրքը
միայն՝ զորս գրած է յիշեալ գրոյց բանասի-
րական արժեքը ցոյց տալու համար. — « Գիրքս
շատ սակաւագիւտ է, և Եւրոպայի հրապա-
րակական գրատանց շատ քիչք պիտի ունե-
նան : Շատ տարի ի դուր փնտռեցի այս գիրքը,
մինչեւ որ քիչ ժամանակ յառաջ միջնորդու-

Թ Ո Ւ Ղ Թ Է .²

Ա.Ռ.Թ.Ի.Ի. ՀԱՆՈՒՇԻ ԵՐԿԱՍՄԻՐՈՒԹԵԱՆ

Դեղարան

Կ. Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

310, Սկիւտար, Սէլամաբլդ :

Կ. Պոլիս, Դ Մեհեկան 8828.

Մեծապատիւ Տէր եւ սիրելի բարեկամ.

Յընթեռնույ անդ իմում ի վերջին թուի
« Ամսօրեայ Հանդիսի »³ զթարգմանութիւն
Ներածութեան հատուածոցն, զոր երբեմն
մասն առ մասն հրատարակեալ էր յաւեր-
ժական յիշատակաց արժանին ողբացեալ
հայերէնագէտն Յովհաննէս Հանուշ՝ յ« Արե-
ւիկադիտական թերթին Վիեննայ », և զոր
ապա զնոյն ի մի վայր հաւաքեալ Չեր ա-
ռանձինն տեսարակաւ և հմտական իմն Յա-
ռաջաբանիւ պատկեալ՝ վերստին ի լոյս ածեալ
էր. իղձ մեծի տենչանաց զոր առ սիրելու-
թիւն Չեր տածէի՝ վառեալ անդէն բորբոքե-
ցաւ յիս, և զի փափագէի օգուտ քաղել յա-
մենայնէ՝ որ կարիցէ ճարակ ինչ մատուցանել
այդմ սրբազան հրոյ սիրոյս՝ պատճառս առի
յընթերցուածոց անտի թարգմանութեանն ի
վեր անդր յիշատակելոյ, զրել զթուղթս առ
և եւս արծարծելոյ զնոյն հուր աստուածալոյց
սիրոյ ի սեղան սրտիցս երկոցունց. և զի մի
գանձին եւեթ զհաճոյս խնդրել երեւիցիմ
զմեծագնի ժամանակի Չերոյ վայրկեանս
յընթերցումն իմոց տողիցս վասնեալ, առա-

թեամբ իմ մեծարգոյ բարեկամիս՝ Տր. Կ. Պա-
սմաճեանի որ ի Սկիւտար՝ մատենագրական այս
հազուագիւտ գանձը ձեռք ձգեցի » : Հատուածս
որ հրատարակուած է նոյն Վիեննայի Արեւ-
ւիկադիտական ուսումնաթերթին մէջ, համառու-
տեալ թարգմանուած է ի Հանդ. արմ. (1891,
յէջն 37), ձեռամբ Վեր. Հ. Յակովբոս վ. Տաշեան :
2. Ը. թուղթ կորսուեցաւ :
3. Դ տարի, 1890 էջ 41, թրգմ. ի Հ. Յ.
վ. Տաշեան :

քեցի ընդ թղթոյս զայն թիւ « Մասիս » լրա-
գրոյ, յորում հրատարակեալ էր յօդուած մի
առ յինչն զրեալ՝ ունեցով բանս ինչ յայն-
պիսի իմն գաւառաբարբառ, զորմէ դուն ու-
րեք լեալ են բանք ի հրապարակագիրս աղ-
գիս, կամեցեալ այսու նորագոյն իմն ճարակ
մատուցանել հետախոյզ մտաց իմաստուն
բանասիրիկ¹ :

Չայս եւս արժան համարիմ յայտ առնել
աստանօր զի և յոստանիս աստ Կ. Պոլսոյ
առմիկքն ըստ օրինակի գաւառաբարբառոյն
արեւելեայց՝ զմիջին տառսդ — բ, դ, զ, ձ, ջ
— ձգրտիւ արտաբերեն, բայց զնուրբս՝ ոչ
նուրբ. ըստ օրինակիդ, բակ, դատաստան,
գիտեւ, ձի, ջուր բառքդ հնչին bag, da-
dasdan, gidem, dzi, džur; վարժեալքն եւեթ
ի պարութիւնս հնչեն pag, tadaskan, ki-
dem, ci, čur.

Մաղթելով Գերագնուութեանդ ողջամբ և
բարեկենդանութեամբ կեալ ընդ երկայն ա-
ւուրս, և զանկեղծաւոր յարգանաց ընծայելով
Չեղ զհաւատիս, մնամ

խոնարհ ծառայ

Կ. Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

Թ Ո Ւ Ղ Թ Է .

Ն.Ռ. ՀԱՐՑՈՒՄՆ

Դեղարան

Կ. Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

310, Սկիւտար, Սէլամաբլդ :

Առ մեծարգոյ վարդապետ Փրիլերիխոս Միւլ-
լերեան խնդալ :

Յաւուրս յայտնիկ ոմն ի բարեկամաց
յայտնէ կարծիս ի միում ի տեղական թեր-
թից՝² թէ լեզուիս Հայոց սկիզբն առեալ է
ի տուրանեանէ, և ոչ ի հնդեւրոպականէ. և
առ յապացուցանել զայս յաւելու ասել թէ

1. « Խնուսի կեանքէն յիշատակ մը » վի-
պախառն յօդուածս է նա, հրատարակեալ ի
Մասիս շաբաթաթերթի, 1890 (?) :

Հայոց՝ սահմանակից գոլով վրաց և Աղուա-
նից և այլոց հիւսիսական ազգաց տուրան-
եանց, լեզու նոցա զգեցեալ է առ յապայտ
մարմին հնդեւրոպական՝ ի տուրանեան կմախս,
և թէ զայդ մարմին փոխ առեալ է հայ լե-
զուին՝ յարեւելեան (Պարսիկ) և յարեւմտեան
(Յոյն) զրացեաց իւրոց, որպէս զգեցեալ է
զարդիս արիական-սեմական (Պարսիկ և
Արաբ) մարմին՝ ծանօթ թուրքարէնն, որ, որ-
պէս յայտ է, ունի ծագումն տուրանեան :
Կմախս այս ակն յանդիման երեւի, ասէ,
յորժամ բաղդատեմք զբայս լեզուիս ընդ
թուրքարէնին. այսպէս՝ գտանէ նմանութիւն
մեծ ի ժամանակս բայից, և թէ եական բայն
մեր՝ է պակասաւոր որպէս և թուրքարէնն,
այն է ունի ներկայ, անկատար և ստորա-
դասական եւեթ, զոր օրինակ՝ եւ = բէ,
եի = բէ, իցեւ = բէ, իսկ զմեւ ժա-
մանակն առնու ի բայն յիւնիւ կամ ե-
դանիւ = (է) : Ի մերումն՝ որպէս և ի
թուրքարէնին՝ պակասէ սեռ (genre) :

Այսոքիկ են փաստք զորս ի հանդէս ածէ
բարեկամ մեր :

Արդ խնդրեմ յագնուութենէ Չերմէ զի հա-
ձեսջիք ընդ հուպ հաղորդել ինձ զկարծիս
Չեր զայսմանէ, և երախտապարտ կացու-
ցանել

զՉերդ
Խ. Տ.

Կ. Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Ի. Արեգի 8829 :

Թ Ո Ւ Ղ Թ Է .

ՊԱՏԱՍԽԱՆԷ ՄԻԻԼԼԵՐ Ժ ԹՂԹՈՅՆ

Մեծարգոյ աէր եւ սիրելի բարեկամ !

Խնդրութեամբ մեծաւ ընկալայ զպատուա-
կան նամակն ձեր և ձեպիմ զհարցումն վասն
կարծեաց ձերոյին բարեկամին պատասխանել.

2. Ծաղիկ մանկանց շաբաթաթերթ, թիւ 1,
2, 4, և այլն, 1891 տարւոյ նոր շրջանի :

Հայկական լեզուն հաւաստեալ ի թիւ հընդ-
երոպական լեզուաց համարելի է, վասն
զի բերականութիւնն նորին բոլորովին զտալա-
ւորութիւնն այնց լեզուաց երեւցուցանէ. և
ապա այնք բայք հայկական լեզուիս որք ոչ
փոխառեալք այլ բնիկք են որոշ ձայնական
օրինօք կերպարանեալ են զի անհնար է զնոսա
փոխառեալս իմանալ. Եւ վեր քան զամենայն
— եթէ զհայկական լեզուն թուրկաց լեզուաւ
համեմատեմք պարտիմք ոչ զնորաստեղծ օս-
մանական լեզու այլ զհնագոյն լեզու Ոյգու-
րաց և Յակովթաց ՚ի կիր արկանել եւ այնով
աղապար երեւեսցի զի բազում այս օրինակի
համեմատութիւնք զիպուածականք և ոչ ստոյգք
են.

Յուսալով թէ ձերոյին գերագնութիւնն ողջ
է և ըզձալով թէ բարեաց տուիչ և ապա
ձեզ զառողջութիւնն ընծայեսցէ — հոգով բա-
րեկամապէս զձեան ձեր ճըմլելով մնամ

ձեր խոնարհ ծառայ

Փ. ՄԻԽԼԼԵՐ.

Վիեննա 24. Ապր. 1894.

Թ Ո Ւ Ղ Թ Ժ Գ.

ԿՐԿԻՆ ՀԱՐՅՈՒՄՆ ԱՌ ՄԻԽԼԼԵՐ

Դեղարան

Կ. Յ. Պատմաճեան

340, Սկիւտար, Սէլամսըզ:

Մեծապատիւ բարեկամի իմում, Տեանն
Փրփրի Միւլլերի, ողջոյն և սէր:

Ոչ սակաւ ժամանակ է յորմէ հետե գա-
ղարեալ է մեր առնել թղթագրութիւն ընդ
միմեանս, և ընդ այս ցաւեր ինձ: Խնդրէի
առիթ զիպող, և այն ահա յաւուրս այսոսիկ
մատուցաւ. զհարցմանէն են բանք իմ որ ի
«Մասիս» հանդիսի, ի թիւ 16-րդ աւուր
Յունուարի այսր ամի, և զոր յեղումք աստ
ի բարբառ զրոյց՝ առաջի առնել Ձեզ.

«Իցէ՞ եղեալ արդարեւ ժամանակ յորում
խօսէր զբարբառ լեզու. և եթէ այնպէս իցէ,

ե՞րբ և յ՞որ գաւառս: Խտիր անշափ միայն
էր ընդ խօսեալն զբարբառ և ընդ զրեալն որչափ
այժմ՝ ընդ աշխարհաբարն զրեալ և ընդ խօ-
սեալն»:

Հանդէսն այն զհարցմանս առաջի արկեալ
հմտից բանասիրութեան և պատմութեան՝
խնդրէր պատասխանի առնել, և այս վասն
վիճին այն ինչ վերստին յուզելոյ ընդ ջա-
տագովս հնոյն զրաւորի և ընդ որս նորոյն
պաշտպան կան:

Ոմանք ի մերոց բանասիրաց արարին
պատասխանի, որպէս և յականաւորաց եւրո-
պացւոց Մաքս Միւլլեր և Կոնիքեր: Ապա և
մեք խնդրեմք ի Ձէնձ, որպէս ի հմտագունէ
յայտպիսի խնդրս, յայտնել զկարծիս Ձեր:

Խնդութիւն մեծ եղեալ է ինձ յընթեհնուլ
զթուղթս Ձեր զառաջինս, և մեծագոյն եւս
եղիցի զայս նուագ առ կարօտոյ իմում յակն
արկանելոյ բանս ինչ անդրէն տողեալս ի Ձէնձ:

Մնամ միշտ մեծապատուութեանդ Ձերում
ակնածութեամբ և անձնադիր սիրով

խոնարհ ծառայ

ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Ե Անեկան 3326.

(Ի Պարիս հաստատուելէս ետքը, առաքեցի
վաղեմի բարեկամիս՝ վերջին հրատարակած
աշխատութիւններէս, որոց մասին հէզ բարե-
կամս հետեւեալ տողերը զրած է վերջին ան-
գամն ըլլալով, թղթաբարտի մը վրայ):

Թ Ո Ւ Ղ Թ Ժ Գ.

Պատուական տէր և սիրելի բարեկամ!

Մեծաւ շնորհակալութեամբ վասն առա-
ջելոյ զերկու տետրակս ողջունէ զձեզ

Փ. ՄԻԽԼԼԵՐ

Վիեննա 21 Փ. 1897

61

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0058424

